

Jani Koskinen

Unohda Bretagne, lähde Breizhiin!

Sisällys

Kirjailijasta

Kirjailijan aiempia teoksia

Esipuhe

Brezhonegin kielen historiaa ja nykypäivää

Ääntäminen

Hyödyllisiä fraaseja

Brezhonegin ja kymrin yhteisiä sanoja

Vuodenaikojen ja kuukausien nimet

Viikonpäivät ja ajanmääreitä

Kielioppia: mutaatiot

Kielioppia: nimisanojen monikot

Verkkosivuja brezhonegin opiskelun tueksi

Brezhoneginkielisiä palveluita paikkakunnittain

Sanastoa

Kirjailijasta

Jani Koskinen (s. 1988 Kirkkonummi) on koulutukseltaan kielitieteilijä. Hän on valmistunut v. 2019 Helsingin yliopistosta maisteriksi pääaineenaan suomalais-ugrilainen kielentutkimus. Sivuaineopintoja hänellä on useista muista kieliaineista. Opinnoissaan Koskinen on syventynyt mm. kielten välisiin valtasuhteisiin, kielten uhanalaistumis- ja elvytysprosesseihin sekä kielipolitiikkaan. Häntä kiinnostavat ennen kaikkea vähemmistö- ja alkuperäiskielet sekä niitten yhteiskunnallisen aseman kehittäminen.

Koskinen on vierailut myös turistina useilla vähemmistökielten puhuma-alueilla ja pohtinut, miten matkailu vaikuttaa kunkin alueen alkuperäiskielen ja -kulttuurin elinvoimaisuuteen. Usein tuo vaikutus on kielteinen, mutta oman roolinsa tiedostava matkailija voi Koskisen näkemyksen mukaan kääntää vierailunsa alueella paikalliskielen eduksikin. Avainasemassa tässä ovat matkailijan perehtyminen paikalliskieleen jossain määrin jo ennen matkaa sekä paikalliskieltä tietoisesti suosivat kieli- ja kulutusvalinnat matkan aikana.

Kirjailijan aiempia teoksia

- * *Unohda Wales, lähde Kymrinmaahan!* (Books on Demand, 2020)
- * *Matkaopas gaelinkieliseen Skotlantiin* (Books on Demand, 2021)
- * *Matkaopas iirinkieliseen Irlantiin* (Books on Demand, 2021)
- * *Kymri-suomi-verbisanakirja* (Books on Demand, 2021)
- * *Pwyll, Dyfedin ruhtinas - kymriläinen kansantaru* (Books on Demand, 2021)
- * *Branwen Llŷrintytär - kymriläinen kansantaru* (Books on Demand, 2022)

Esipuhe

Tämä kirja jatkaa kelttiläiskieliä ja niiden puhuma-alueita esittelevää sarjaa. Aiemmin olen julkaissut teokset *Unohda Wales, lähde Kymrinmaahan* (2020), *Matkaopas gaelinkieliseen Skotlantiin* (2021) ja *Matkaopas iirinkieliseen Irlantiin* (2021).

Kaikki kuusi kelttiläiskieltä (bretoni, korni, kymri, iiri, gaeli, manksi) ovat tänä päivänä vähemmistökieliä eli yhdelläkään ei ole turvattua asemaa itsenäisen valtion pääkielenä. Iiri on symbolisesti Irlannin ensimmäinen virallinen kieli, mutta ainakin toistaiseksi jää käytännön tasolla englannin jalkoihin. Kymri on kelttiläiskielistä selvästi elinvoimaisin, mutta senkään tulevaisuus ei ole itsestään selvästi turvattu. Toisaalta vähemmistökielten hiipuminen ei ole väistämätöntä, eikä tapahdu minkään luonnonlain seurauksena. Tietyn kielen heikkeneminen tai vahvistuminen on käytännössä aina sidoksissa poliittisiin, taloudellisiin ja sosiaalisiin valtasuhteisiin. Kielen uhanalaistuminen omilla perinteisillä puhuma-alueillaan heijastelee sitä puhuvan kansan kulttuurista sortoa.

Jokainen tietyn kielen puhuma-alueella oleskeleva tai aikaansa viettävä ihmisyksilö on ainakin hetken ajan osa kyseisen alueen sosiaalista kudelmää ja mikrotasolla myös taloudellinen vallankäyttäjä. Siksi ei ole lainkaan yhdentekevää, millä kielellä matkailijat odottavat saavansa ruokailistan ravintolassa tai millä kielellä he odottavat aukioloaikojen lukevan liikkeen ikkunassa.

Monien kielten puhuma-alueilla suurin osa kaupallisista palveluntarjoajista sivuuttaa täysin alkuperäisten paikallisten kielelliset tarpeet. Tämä alkaa näkyä jopa suomenkin kaltaisen kansallisvaltion pääkielen kohdalla, kun moni yritys olettaa palvelevansa asiakkaitaan parhaiten yksikielisesti englanninkielisillä opasteilla, ruokalistoilla tai tuotenimillä. Samaan aikaan kun suomalaiset ovat oma-aloitteisesti luopumassa jopa oman maansa enemmistökielen käytöstä tällaisissa yhteyksissä, monissa maailmankolkissa vähemmistökieliaktivistit pauskivat hiki hatussa töitä sen eteen, että paikallinen alkuperäiskieli vakiinnuttaisi nykyistä voimallisemmin paikkansa näilläkin kielen käyttöaloilla. Usein tähän tulokseen päästäkseen he suosivat kielellisesti vastuullisia yrityksiä ja palveluntarjoajia.

Kielitietoisten kulutusvalintojen voi nähdä olevan myös kulttuurisesti vastuullisen matkailun ytimessä. Matkailija voi pyrkiä tukemaan paikalliskielen ja -kulttuurin elinvoimaisuutta ostamalla tarvitsemansa palvelut ja tuotteet paikalliskielen mahdollisimman laajamittaisesti huomioivilta toimijoilta.

Mitä sitten tarkoittaa paikalliskielen mahdollisimman laajamittainen huomioiminen? Ihannetapauksessa se tarkoittaa kielen käyttöä normaalina ensisijaisena kielenä kaikissa yhteyksissä. Ruokalistan pitäisi löytyä kokonaisuudessaan kyseisellä kielellä. Kaupan tai liikkeen kaikkien opastekylttien tulisi olla kyseisellä kielellä. Elintarvikkeen tai minkä tahansa muun tuotteen nimen, tuoteselosteen ja mahdollisen iskulauseen tulisi olla kyseisellä kielellä. Verkkosivuston kaikkien sivujen ja sosiaalisen median kaikkien päivitysten tulisi olla kyseisellä kielellä. Tai sitten nämä voivat olla myös monikielisesti

siten, että alkuperäistä paikalliskieltä ei kuitenkaan kohdella vähemmän suosiollisesti kuin jotain muuta kieltä. Toisin sanottuna kaikki se informaatio, joka esitetään muulla kielellä, tulisi esittää myös paikalliskielellä - ja paikalliskielinen osio tulisi sijoittaa aina ensimmäiseksi tai ylimmälle riville.

Riippuu hyvin paljon kielialueesta, kuinka lähelle tätä ihannetta päästään. Kymrinmaasta on verrattain helppo luetella kaikki ehdot täyttäviä palveluntarjoajia ja yrityksiä. Muitten kelttiläiskielten puhuma-alueilla joutuu yleensä tyytymään vähempään. Oleellista on kuitenkin hahmottaa eroja eri palveluntarjoajien kielipolitiikassa ja kyetä vertailemaan kielen näkyvyyttä useilla eri osa-alueilla päättääkseen sitten, mikä niistä täyttää useamman ehdon kuin jokin toinen saman alan toimija. Kirjaan sisältyy osio, johon olen koonnut paikkakunnittain suositeltavia palveluntarjoajia.

Kielitietoisten kulutusvalintojen tekeminen ei välttämättä edes edellytä kielitaitoa, ainakaan kovin korkealla tasolla. Periaatteessa riittää, että tunnistaa kielen sillä kirjoitettua tekstiä nähdessään. Paikalliskieltä opasteissaan käyttävää yritystä voi päättää suosia, vaikkei itse osaisikaan kieltä. Toisaalta paikalliskieltä sisältävät opasteet ovat useimmiten kaksi- tai monikielisiä, ja niistä voi myös ahmia kieltä pyrkien jatkuvasti kehittämään omaa sanavarastoaan ja kielitaitoaan. On suositeltavaa opiskella paikalliskieltä itsenäisesti jo ennen matkaa ainakin sen verran, että pystyy käyttämään sitä yksinkertaisimmissa ja rutiiniluonteisimmissa asiakaspalvelutilanteissa, kuten ravintolassa tilatessa tai majapaikan vastaanotossa. Kaikki keskustelut kannattaa rohkeasti aloittaa paikallisella kielellä, vaikkei tietäisikään, osaako asiakaspalvelija sitä.

Useimmissa tilanteissa tämä selviää vain kokeilemalla ja vaikkei asiakaspalvelija kieltä osaisikaan, tulee omalla toiminnallaan joka tapauksessa osoittaneeksi, että paikalliskieliselle palvelulle olisi kaupallista kysyntää.

Tässä kirjassa tutustutaan bretonin eli brezhonegin kielen yhteiskunnalliseen asemaan sekä vinkataan paikkoja, joissa kielessä kiinnostuneen kannattaa vieraila. Kielen ääntämistä, kielioppia ja sanastoa esitellään maistiaisten verran. Opintoja voi halutessaan jatkaa jonkin kirjassa suositellun oppimateriaalin avulla. Verkosta löytyy useita ilmaisia bretonin kielen oppimateriaaleja itsenäisen opiskelun tueksi.

Bretonin omakielinen nimi on *brezhoneg*. Tässä kirjassa käytän omakielistä nimitystä siitä huolimatta, että ranskankielisestä nimestä *breton* lainattu *bretoni* on suomessa toistaiseksi vakiintuneempi nimi kielelle. Omakielinen nimitys ääntyy kutakuinkin "brezoonek" (z ääntyy s:n soinnillisena vastineena, ei siis missään nimessä *ts:nä*). Jos kielelle halutaan kehittää sen omakielisen nimen pohjalta suomenkielinen nimi, oma ehdotukseni on "bresoonekki". Maan omakielinen nimi *Breizh* ääntyy puolestaan "breis".

Brezhonegin kielen historiaa ja nykypäivää

Brezhoneg on indoeurooppalaisen kielikunnan kelttiläiseen haaraan kuuluva kieli. Tarkemmin sanottuna se kuuluu kelttiläisten kielten britanniseen alahaaraan ja sen lähimpiä sukulaiskieliä ovat Kernowissa (korniksi *Kernow*, br. *Kernev-Veur*, en. *Cornwall*) puhuttava korni sekä Kymrinmaassa (kymriksi *Cymru*, br. *Kembre*, en. *Wales*) puhuttava kymri.

Kelttiläisiä kieliä puhuttiin aikoinaan suuressa osassa Länsi-Eurooppaa, mutta ajanlaskun alun molemmin puolin latinan (ja siitä polveutuvien romaanisten kielimuotojen) sekä germaanisten kielten leviäminen supisti merkittävästi niitten puhuma-alueita. Breizh ja oikeastaan suurin osa nykyisestä Ranskasta kuuluivat gallian kielen puhuma-alueeseen, mutta kieli ehti todennäköisesti hävitä kokonaan ennen kuin Ison-Britannian saaren lounaisimmasta kolkasta Kernowista tulleet "paluumuuttajat" kelttiläistivät alueen uudelleen satojen vuosien tauon jälkeen. Tämä tapahtui viimeisinä vuosisatoina ennen 1000-luvun alkua. Jotkut ovat olleet löytävinään Gwenedin alueella puhutusta brezhonegin murteesta merkkejä siitä, että murre olisi syntynyt gallian alkuperäisemmän kelttiläiskielen ja paluumuuttajien kielen kohdatessa, mikä tarkoittaisi gallian kielen sinnitelleen alueella luultua pitempään. Ilmeisesti ajatusta ei ole täysin kumottu, mutta epätodennäköisenä sitä joka tapauksessa pidetään.

Breizhin läheinen suhde Kernowiin näkyy alueitten nimissä. Yksi Breizhin historiallisista maakunnista on nimeltään *Kerne* tai *Kernev*, kun taas Kernow on brezhonegiksi *Kernev-Veur*

eli "Iso-Kernev". Iso-Britannia puolestaan on brezhonegiksi *Breizh-Veur* eli "Iso-Breizh". Maitten välinen merialue, jota englantilaiset kutsuvat Englannin kanaaliksi, on brezhonegiksi *Mor Breizh* eli "Breizhinmeri".

Brezhonegin puhuma-alue kutistui vuosisatojen mittaan itäpäästä, mutta kielirajan siirtyminen oli 1900-luvun alkuun saakka hyvin hidasta. Vuosisadan alussa raja lävisti Breizhin pohjois-eteläsuunnassa siten, että pohjoisessa Gwengamp ja etelässä Gwened (sekä siis koko niemimaa näistä länteen päin) kuuluivat brezhonegin puhuma-alueeseen. Kaiken kaikkiaan brezhoneg oli vielä 1800-luvun loppupuolella kahdella miljoonalla puhujallaan suurin kelttiläiskieli, mitä voi olla vaikea käsittää, kun vertaa sen tämänpäiväistä tilannetta varsinkin kymriin, joka nyt tuntuu olevan monessakin asiassa valovuosia edellä.

Ranskan järjestelmälliset pyrkimykset alueellisten alkuperäiskielensä tukahduttamiseksi kantoivat 1900-luvulla nopeasti hedelmää. Yleinen yhteiskunnan modernisaatio yhdistettynä siihen seikkaan, että kaikki tämän modernisoituvan yhteiskunnan instituutiot (koulutus, tiedotusvälineet jne.) toimivat vain ranskaksi, aiheutti massiivisen kielenvaihdon. Brezhonegin äidinkielliset puhujat lakkasivat puhumasta kieltään edes kotikielenä omille lapsilleen. Joissain yksittäisissä perheissä kielen siirtyminen sukupolvelta toiselle toki jatkui, mutta ei tarpeeksi monessa, jotta kieli olisi 2000-luvulle tullessa säilynyt edes kyläyhteisötasolla pääkielenä missään osassa Breizhiä.

Tässä onkin suuri ero kymriin, ehkä jopa iiriin ja gaeliin. Siinä missä nämä muut kelttiläiskielet (varsinkin kymri) ovat säilyneet enemmistön puhumana kielenä ainakin joissain osissa perinteisiä puhuma-alueitaan, brezhonegista on tullut

vähemmistökieli kaikkialla. Ei ilmeisesti löydy pienintäkään kyläpahasta, jonka asukkaista enemmistö osaisi tänä päivänä brezhonegia, puhumattakaan että osaaminen vielä konkretisoituisi kielen käyttämiseksi laaja-alaisesti jokapäiväisessä elämässä. Sitä vastoin brezhoneg elää sellaisten yksittäisten ihmisten ja perheitten kautta, jotka tietoisesti päättävät verkostoitua keskenään ja esimerkiksi laittaa lapsensa brezhoneginkieliseen yksityiskouluun.

Valtion tuki brezhonegille, kuten muillekin alueellisille alkuperäiskielille, on ollut käytännössä olematonta. Kielen tulevaisuus nojaa enimmäkseen *Diwan*-yksityiskouluihin, joissa lapsia opetetaan kielipesämenetelmällä - toisin sanottuna kaikissa tai suurimmassa osassa oppiaineista opetus annetaan brezhonegiksi. Joissain julkisissakin *Div Yezh* -kouluissa kyllä opetetaan brezhonegia, mutta kielen rooli ei ole niissä läheskään yhtä merkittävä kuin yksityiskouluissa. Lisäksi kieltä opetetaan katolisissa *Dihun*-kouluissa.

Brezhonegin puhujamäärä oli vuonna 2007 enää reilut kaksisataatuhatta. Toisin sanottuna vain reilussa vuosisadassa määrä on romahtanut kymmenesosaan, ja aallonpohjaa tuskin on vielä edes saavutettu. Kun otetaan huomioon, kuinka moni lapsi saa tänä päivänä brezhoneginkielistä opetusta koulussa, voidaan arvioida puhujamäärän laskevan tulevina vuosikymmeninä sadoistatuhansista kymmeniintuhansiin. Tätä suuremman puhujamäärän ylläpitäminen tai saavuttaminen uudelleen vaatisi räjähdysmäistä kasvua brezhoneginkielisessä perusopetuksessa ja mieluiten myös muissa yhteiskunnallisissa instituutioissa. Mahdotonta tällainenkaan kehitys ei toki ole, mutta paljon riittää vielä tekemistä

varsinkin valtiovallan siunauksen saamiseksi kielen voimaannuttamispyrkimyksille.

Ranskan laki ei mahdollista edes brezhoneginkielisen nimen antamista lapselle, jos nimessä sattuu esiintymään ranskan kielen kirjoitusjärjestelmään kuulumaton kirjain. Vuonna 2017 Ranskan oikeus päätti hylätä Dominig Kervegantnin ja Gwawr Davalanin lapselleen antaman nimen Fañch, koska ñ-kirjain ei kuulu ranskan kielen kirjaimistoon. Brezhonegin kirjaimistoon se sitä vastoin kuuluu.

Keväällä 2021 puolestaan nähtiin erikoinen näytelmä, kun ensin Ranskan parlamentti hyväksyi opetusministerin vastustuksesta huolimatta breizhiläisen kansanedustajan Paul Molacin valmisteleman lakiesityksen, joka olisi mahdollistanut alueellisten kielten käyttämisen nykyistä laajamittaisemmin opetuskielenä julkisissa kouluissa. Vain pari kuukautta tämän historiallisen lakimuutoksen jälkeen Ranskan perustuslakineuvosto kuitenkin kumosi lakimuutoksen julistamalla muun kuin ranskankielisen kouluopetuksen perustuslain vastaiseksi - jopa yksityiskouluissa.

Sinäällään valtiovallan on toki syytäkin kontrolloida koulukieltä, ja esimerkiksi Suomessa olisi kiireen vilkkaa ryhdyttävä torjumaan englanninkielisen perusopetuksen(kin) yleistymistä, jotta suomen kieli voisi säilyä laajamittaisesti yhteiskuntaa kantavana kielenä. Ranskan kielipolitiikan ehdottomuus saattaisi olla ihailtavaa, jos sen tavoitteena olisi englannin kaltaisen imperialistikielen torjuminen - mutta valitettavasti kärsijöiksi ovat käytännössä joutuneet ja joutuvat yhä Ranskan omat kotoperäiset kielet kuten brezhoneg. Niitten

näkökulmastahan juuri ranska on se röyhkeästi levittäytyvä imperialistikieli.

Perustuslakineuvoston päätös herätti monilla vähemmistökielillä alueilla raivoa ja ilmeisesti esimerkiksi Diwan-koulut jatkoivatkin toimintaansa entiseen malliin, vaikka aluksi oli epäselvää, miten konkreettisia hankaluuksia tästä voisi niille seurata. Joulukuussa 2021 Ranskan hallitus ilmoitti virallisessa lehdessään turvaavansa kielipesäopetuksen niin yksityisissä kuin julkisissakin kouluissa. (Bulletin officiel n° 47 du 16 décembre 2021: Langues et cultures régionales. Cadre applicable et promotion de leur enseignement. Circulaire du 14-12-2021.)

Ranskan kielipolitiikka vaikuttaa tällä hetkellä olevan käymistilassa. Tulevaisuus näyttää, riittävätkö poliittiset voimasuhteet pitkällä aikavälillä myönteiseen kehitykseen alueellisten kielten kannalta vai loppuuko tämä kehitys lyhyeen kuin kanan lento.

Brezhonegin asemaa yritetään vaatia parannuksia monenlaisen kansalaisaktiivisuuden keinoin. Kouluverkostot järjestävät omia mielenosoituksiaan ja aktivistiryhmä *Ai'ta!* turvautuu jopa kansalaistottelemattomuuteen. Se on esimerkiksi poistanut omatoimisesti ranskankielisiä tienviittoja ja muita opastekylttejä vaatien viranomaisia vaihtamaan ne kaksikielisiin. Kylttien kielipolitiikka vaihtelee sen mukaan, mikä viranomais- ja hallintotaho niistä vastaa. Kuntienkin välillä on eroja. *Ya d'ar brezhoneg* -kampanja luokittelee kunnat neliportaiselle asteikolle sen mukaan, miten pitkällä ne ovat brezhonegin institutionaalisen aseman vahvistamisessa. Korkeimman eli neljännen portaan oli vuoteen 2019 mennessä saavuttanut ainoastaan yksi kunta: Karaez-Plougêr (ra. *Carhaix-Plouguer*). Moni kunta ei